

EMIGRACIJA SPAUDOJE: POŽIŪRIO ATSPINDYS AR FORMAVIMAS

Rūta Marcinkevičienė

Pranešimas, pristatytas seminare „Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai“, vykusiame 2004 m. gruodžio 2 d. Kaune, VDU.

Svarbūs nūdienos reiškiniai įvairiai atspindimi spaudoje, tačiau sukaupus didelį kiekį tekstų fragmentų viena ar kita tema paprastai išryškėja tik keli kontekstų tipai, rodantys minimų reiškinių supratimą ir vertinimą. Emigracija taip pat ne išimtis. Jos įvardijimų tyrimas VDU Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne (<http://donelaitis.vdu.lt>) parodo mūsų spaudoje išsakoma požiūrį. Kita vertus, spauda, kurdama ir kartodama tam tikrus retorinius vertinamuosius stereotipus, kreipia visuomenės nuomone tam tikra linkme. Šiuo straipsniu ir siekiama apibendrinti tipiškiausius emigracijos kontekstus.

Emigracijos sąvoka lietuvių kalboje išreiškiama keliais žodžiais: tarptautiniais žodžiais *emigracija, emigruoti, emigrantas, emigravimas* ir pan. *Emigracija* pavadinama ir savos šalies apleidimą, ir emigrantų visumą. Šia reikšme yra vartojamas ir lietuviškas žodis *išeivija* kaip *išeivių* bendrija. Kiek rečiau pavartojami skoliniai *egzilis, diaspora* arba šiuolaikinė emigracija įvardijama fraze *Lietuva išsivaikšto*. Tekstyne buvo tirta *emigracijos* ir *emigrantų* bei *išeivijos* ir *išeivių* vartosena ir nustatyta, kad šių dviejų porų žodžių kontekstai kai kada yra panašūs, bet dažnai ir skiriasi.

Išeivija, išėiviais paprastai vadinami karo ir pokario metų emigrantai, dažniausiai lietuviai, nors minimi ir lenkai, rusai, žydai, ypač tie, kurie išvyko į Ameriką. *Emigrantais* labiau linkstama vadinti pastarųjų dešimtmečių persikėlėlius ne tik iš Lietuvos, bet ir iš kitų šalių – Alžyro, Irano, Indijos, Vidurio ir Rytų Europos. Taigi tarptautinis žodis *emigracija* vartojamas plačiau ir šių dienų, o *išeivija* siauriau ir praėjusios kartos emigrantams pavadinti. Be to, semantinė skirtis išryškėja ir iš kontekstų pobūdžio. *Išeivija, išėiviai* spaudoje minimi neutraliuose ar teigiamai konotuojuose kontekstuose, kai kalbama apie *ryšius su išėivija, išėivijos veikėjus – poetus, rašytojus, dailininkus, istorikus, išėivijos įnašą į lietuvių kultūrą, jų organizacijas, pagalbą Lietuvai, fondus, rėmimą* ir pan. Itin dažnos frazės yra *mirė žymus išėivijos atstovas, užmegzti glaudesnius ryšius su išėivija, tiltas tarp išėivijos ir Lietuvos*. Esama ir minorinių pasakymų kaip antai *išeivija jau išsisėmusi, išėivija savo jau atliko, kiekviena išėivija yra pasmerkta mirti*, tačiau jie nesuteikia negatyvumo šio žodžio konotacijai.

Emigracijos kontekstai skyla į dvi dalis. Šis žodis vartojamas neutraliuose ar teigiamuose kontekstuose ankstesnių laikų persikėlimui iš Lietuvos pavadinti: *masinė emigracija, grįžta iš priverstinės emigracijos, negausi tautiška katalikiška emigracija, emigracija yra vienintelė galimybė išgyventi*. Šių dienų emigracija aptariama su aiškia neigiama nuostata: *emigracija – tai tragedija, visais atžvilgiais neigiamas reiškinys, emigracija dabar terioja Lietuvą, ar emigracija buvo bėgimas nuo savižudybės, ar dalinė savižudybė*. Ši nuostata ypač išryškėja iš vardijimų, t. y. iš kitų drauge su emigracija minimų negatyvių reiškinių: *telieka badavimas, savižudybės, emigracija ar pasitraukimas į nusikalstamą veiklą; nedarbas psichologinės traumas, emigracija; samdomų žudikų kulkos, priverstinė emigracija; masinė emigracija, protų nutekėjimas, išsilavinusios tautos dalies emigracija, užsieniečių iš Rytų antplūdis; narkotikai, vagystės, nelegali emigracija; vis didėja gyvenotų mirtingumas, emigracija ir mažėja gimstamumas*. Taigi emigracija minima tarp XX amžiaus kataklizmų – badmečių, karų, okupacijų, ji tokia aktuali šiandieniniame gyvenime, kad net ja gąsdinama horoskopuose: *Rytą paslysti, pargriūti – nesėkmė: netekti namų, šeimos, priverstinė emigracija*.

Apie emigraciją kalbama valstybiniu mastu, dažnai ją politizuojant. Šiuos kontekstus geriausiai atspindi tokios frazės ir sakiniai: *kol valstybė nesusirūpins, kad tokia emigracija pakerta jos gyvybingumą; kur didelė infliacija, nedarbas, didelis įsiskolinimas, masinė*

emigracija; emigracija mažės, jei sustiprės mūsų valstybė, galinti sumažinti emigraciją; nereikėtų lietuviams ieškoti laimės užjūrio kraštuose; reikia keisti pačią valstybės ir jos emigracijos santykių esmę; naujausių politizuojamos emigracijos problemų akivaizdoje valstybinė pozicija ir aktualizuojanti ją politika.

Politiniam ekonominiame diskurse pasigirsta ir kiek kitokių balsų, besistengiančių neutraliau vertinti ir visapusiškiau aptarti šiandieninę emigraciją, tik tokių pasvarstymų nėra daug. Štai keli jų:

Išsilavinusių asmenų emigracija – neišvengiamas procesas, kurį sustabdyti būtų beprasmiškos pastangos; sporto žvaigždžių emigracija susijusi ne tik su uždarbiu, bet ir su dideliu meistriškumu; mes atšviežiname aną senąją emigraciją; ar reikia dramatuoti emigraciją, jeigu Lietuvos, stovinčios ant ES slenksčio, vis vien laukia globalizacija; sunku šiandien surasti tautą, kuri tebegyventų kompaktiškai, be emigracijos; vienintelis emigracijos minusas tas, kad jauni žmonės nutautėja, pamiršta kalbą. Emigracijos kaip termino vartoseną taip pat išsiplėtė, kalbama apie įvairias jos rūšis: senąją ir naująją, priverstinę, legalią ir nelegalią, oficialią ir neoficialią.

Be to, šis žodis pradėtas vartoti ir perkeltine reikšme, kai kalbama apie *vidinę* arba *dvasinę emigraciją*. Taip kartais rašoma apie sugrįžtančius emigrantus: *jis nuogąstavo, kad nebus geidžiamas savo tėvynėje, kad bus dar viena, baugesnė – vidinė emigracija.*

Emigracija, kaip ir daugelis kitų abstrakčius dalykus įvardijančių žodžių, metaforizuojama, jai suteikiamos konkrečių daiktų ypatybės. Iš metaforų, manoma, išryškėja slapčiausi kalbamųjų reiškinių vaizdiniai, sukonkretintos jų sampratos. Lietuviams emigracija asocijuojasi su vandens stichija, nes kalbama apie *tiltus tarp Lietuvos ir išeivijos*, apie tuos, kurie *už balos*, labai dažnai minima frazė *emigracijos banga: kylanti nauja emigracijos banga plečia savo geografiją*. Iš kitų kalbų pasiskolintos metaforos taip pat „šlapios“: *protų nutekėjimas, skęstanti nutautime emigracija*. Kita, gramatinė metafora susijusi su dažna šių žodžių vartoseną vietininko linksniu: *rašoma apie lietuvių kalbos svarbą išeivijoje; mes, gyvenantys išeivijoje; tėvynėje ir išeivijoje, gimė, gyveno ir mirė išeivijoje* ir daugelis kitų. Taigi emigracija, išeivija, taip pat ir tremtis, suvokiama apibendrintai kaip buvimas ne Lietuvoje, kaip kita šalis, neapibrėžta teritorija ar net dvasinė būseną.

Apibendrinant galima teigti, kad emigracija yra aktualus dalykas, dažnai minimas ir aptariamas įvairaus pobūdžio tekstuose ir diskursuose. Iš kelių jai įvardinti vartojamų žodžių kontekstų išryškėja polinkis ankstesnių laikų emigraciją vertinti neutraliai ar teigiamai, o šiandieninę – daugiausiai negatyviai. Objektivių, labiau aprašomojo nei vertinamojo pobūdžio kontekstų yra palyginti nedaug, paprastai emigracija suvokiama kaip grėsmė Lietuvai.